Dr Michał Wojewoda
Uniwersytet Łódzki

Stwierdzenie treści właściwego prawa obcego przez sędziego krajowego

(sędziego sądu rodzinnego)

Sprawy z elementem obcym

Z jednej strony:

- Prawo rodzinne (materialne) to prawo krajowe
- Ograniczona harmonizacja międzynarodowa (konwencje multilateralne)
- Brak istotnego zaangażowania Unii Europejskiej

Z drugiej strony:

- Stale rosnąca liczba spraw transgranicznych, także w ramach stosunków rodzinnych
- Typowy element międzynarodowy to obce obywatelstwo strony postępowania
- Swoboda przemieszczania się a problemy prawne

Sprawy z elementem obcym c.d.

Szczególne zadania sędziego w sprawie z elementem międzynarodowym – dwa ważne pytania:

- *Który sąd jest właściwy?*

  Sprawdzenie własnej jurysdykcji (problematyka międzynarodowej procedury cywilnej)

- *Jakie prawo jest właściwe?*

  Znalezienie systemu prawnego, na podstawie którego ma nastąpić rozstrzygnięcie merytoryczne (problematyka prawa prywatnego międzynarodowego)

Gdy chodzi o kwestie czysto proceduralne, sąd zawsze stosuje prawo własne (właściwość *legis fori processualis*)

Poszukiwanie prawa właściwego

Konflikty norm w przestrzeni są rozstrzygane przez normy prawa prywatnego międzynarodowego (normy kolizyjne).

Obowiązek stosowania norm kolizyjnych, które są integralną częścią porządku prawnego RP (choć niektóre mają pochodzenie międzynarodowe).

Wskazanie prawa właściwego następuje przy pomocy neutralnego co do zasady łącznika (kryterium powiązania).

<u>Ważne konkluzje</u>:

→ Stosowanie prawa własnego nie jest wcale zasadą(!)

→ Stosowanie prawa obcego nie jest wyjątkiem(!)

Należy się liczyć z tym, że w sprawie transgranicznej rozstrzygnięcie może wymagać zastosowania prawa obcego (tylko statystycznie dominują sprawy ‘krajowe’).

Źródła prawa prywatnego międzynarodowego

Skomplikowany system źródeł p.p.m.

a) źródła unijne

- Rozporządzenie 4/2009 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.U. UE 2009 L-7/1).

Co do prawa właściwego art. 15 rozporządzenia kieruje do Protokołu haskiego z 2007 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych (Dz.U. UE 2009 L-331/17).

- Rozporządzenie 1259/2010 w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej – stosowane przez 15 państw unijnych (Polska nie jest związana) (Dz.U. UE 2010 L-343/10)

Źródła prawa prywatnego międzynarodowego c.d.

b) tradycyjne źródła międzynarodowe

- konwencje multilateralne

np. Konwencja haska z 19 października 1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci (Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158)

- konwencje bilateralne

Polska jest stroną ok. 30 konwencji dwustronnych o pomocy prawnej, gdzie można znaleźć przepisy kolizyjne.

c) źródła krajowe

Ustawa z 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 80, poz. 432) -ustawa weszła w życie 16 maja 2011 r., zastąpiła p.p.m. z 1965 r.

- hierarchia źródeł(!)

Poszukiwanie prawa właściwego

Jeśli sprawa ma element obcy, to jeszcze nie znaczy, ze właściwe jest prawo obce. Należy odnaleźć i prawidłowo zastosować normę kolizyjną. Jest to obowiązek sądu i w tym zakresie działa zasada *iura novit curia* – sąd zna własne prawo kolizyjne!

Typowe łączniki w sprawach rodzinnych (w tym w sprawach małżeńskich, alimentacyjnych i opiekuńczych):

- **obywatelstwo** – (zob. art. 11, 48, 51.1, 54.1, 55, 57, 58, 60 p.p.m.; art. 4.4, 6, 8.1 protokołu haskiego)
- **miejsce zamieszkania** (art. 51.2, 54.2 p.p.m.)
- **pobyt zwykły** (art. 51.2, 54.2 p.p.m., protokół haski 2007, konwencja haska 1996)
- **wybór prawa** (art. 52 p.p.m., art. 7 i 8 protokołu haskiego – wybór zawsze ograniczony!)

Obywatelstwo

Ustawa o obywatelstwie polskim z 2.04.2009 r. (Dz.U. 2012, poz.161)

- wystarczy, że jedno z rodziców ma obywatelstwo polskie, by dziecko było obywatelem polskim (nie ma dziś możliwości rezygnacji z polskiego obywatelstwa)
- nabycie obcego obywatelstwa nie powoduje utraty obywatelstwa polskiego
- jedyny sposób utraty polskiego obywatelstwa to zrzeczenie się za zgodą Prezydenta

Konflikty pozytywne (wielorakie obywatelstwo) - art. 2 p.p.m.

1. Jeżeli ustawa przewiduje właściwość prawa ojczystego, obywatel polski podlega prawu polskiemu, chociażby prawo innego państwa uznawało go za obywatela tego państwa.

2. Cudzoziemiec mający obywatelstwo dwóch lub więcej państw podlega, jako prawu ojczystemu, prawu tego z nich, z którym jest najściślej związany.

3. Jeżeli ustawa uzależnia właściwość prawa od tego, czy określone osoby są obywatelami tego samego państwa, do przyjęcia, iż wymaganie to jest spełnione, wystarczy, że prawo tego państwa osoby te uznaje za swoich obywateli.

Konflikty negatywne (bezpaństwowcy) – art. 3 p.p.m.

– zastępczy łącznik miejsca zamieszkania lub pobytu zwykłego

Kwestie cząstkowe/wycinkowe

Może się pojawić **kolizyjne rozszczepienie sytuacji życiowej** – gdy w jednej sprawie występuje kilka różnych zagadnień podlegających rożnym statutom - należy wtedy niezależnie ustalić prawo właściwe dla poszczególnych kwestii cząstkowych (wycinkowych).

Problem aktualny zwłaszcza w przypadku czynności prawnych, np. uznanie dziecka:

- odrębnie ustalamy statut samego uznania (art. 55 p.p.m.)
- odrębnie sprawdzamy zdolność stron (art. 11 p.p.m.)
- odrębnie badamy formę czynności (art. 25 p.p.m.)

W efekcie możliwa właściwość kilku różnych systemów prawnych (potencjalnie kilku praw obcych).

Stwierdzenie treści prawa obcego

Jeżeli norma kolizyjna wskazuje na właściwość obcego porządku prawnego, to należy ustalić treść tego prawa.

Jest to obowiązek sądu.

Art.1143 k.p.c.: **Sąd z urzędu ustala i stosuje właściwe prawo obce**

Gdy chodzi o prawo obce – nie ma zasady *iura novit curia.* Należy dopiero poznać, zrozumieć i zastosować obce regulacje.

Wyrok SN z 3.03.2011 (II PK 268/10) oraz wyrok SN z 14.07.2010 (V CSK 7/10):

„Obowiązkiem sądu, a nie strony jest podejmowanie wszystkich czynności - w tym uzyskanie dostępu do tekstu i do przyjętej interpretacji prawa zagranicznego - umożliwiających należyte zorientowanie się w stanie normatywnym stanowiącym podstawę orzekania. Aktywność stron w tym zakresie może być oczywiście pomocna, ale jej braku nie można negatywnie sankcjonować”.

Stwierdzenie treści prawa obcego – problem odesłania

W większości spraw ustalenie treści prawa obcego powinno się rozpocząć od odnalezienia zagranicznych norm kolizyjnych regulujących daną kwestię prawną.

Jeżeli podstawą wskazania jest ustawa p.p.m. lub np. konwencja haska z 1996 r., w grę może wchodzić **odesłanie:**

Art. 5 ust. 1 p.p.m. – tylko <u>odesłanie zwrotne</u>
Jeżeli prawo obce, wskazane jako właściwe przez ustawę niniejszą, każe stosować do danego stosunku prawnego prawo polskie, stosuje się prawo polskie.

Art. 21 konwencji haskiej o odpowiedzialności rodzicielskiej – tylko <u>odesłanie dalsze</u> do innego państwa niekonwencyjnego.

Ostatecznie może się zatem okazać, że właściwe jest inne prawo <u>materialne</u> niż wskazane przez normę kolizyjną sądu.

Metody ustalenia treści prawa obcego

Otwarty katalog środków stwierdzenia treści prawa obcego:

Art. 1143 §1 zd. 2 k.p.c. - *Sąd może zwrócić się do Ministra Sprawiedliwości o udzielenie tekstu tego prawa oraz o wyjaśnienie obcej praktyki sądowej*.

Art. 1143 §3 k.p.c. - *Celem ustalenia treści prawa obcego lub obcej praktyki sądowej (…) sąd może zastosować także inne środki, w tym zasięgnąć opinii biegłych*.

Wyrok SN z 11 stycznia 2008 r. (V CSK 372/07): Art. 1143 k.p.c. nie zobowiązuje sądu (…) do zwracania się o opinię biegłego lub stanowisko Ministra Sprawiedliwości. Źródłem stwierdzenia prawa obcego mogą być także inne środki, których nie wymienia wspomniany przepis. Tylko więc jeżeli sąd (…) we własnym zakresie nie jest w stanie ustalić treści prawa obcego powinien skorzystać z zagwarantowanej tym przepisem możliwości.

„Nieformalne” sposoby ustalenia prawa obcego

Szeroki katalog możliwości:

1) Korzystanie z rozmaitych tekstów i dokumentów, takich jak np. zagraniczne dzienniki ustaw, wyciągi z aktów prawnych, wyroki sądowe, komentarze, podręczniki, monografie i inne publikacje;

→ teksty drukowane, elektroniczne bazy danych, Internet.

Portal Komisji Europejskiej „e-sprawiedliwość”:

https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-pl.do

Wyrok SN z 23.05.2013, II CSK 250/12

W celu stwierdzenia treści obcego prawa dopuszczalne jest korzystanie z dzienników ustaw państw obcych, innych zbiorów tekstów prawnych, publikacji naukowych oraz stron internetowych, na których publikowane są teksty ustaw.

„Nieformalne” sposoby ustalenia prawa obcego c.d.

2) Wykorzystanie kontaktów zawodowych lub osobistych

- Doświadczenie innych sędziów w danym wydziale (sądzie)
- Kontakty z przedstawicielami doktryny, prawnikami (krajowymi lub zagranicznymi), sędziami z innych państw

3) Własna wiedza sędziego (szkolenia, współpraca transgraniczna, wcześniejsze doświadczenie zawodowe)

4) Materiały dostarczone przez same strony

5) Bezpośrednie zapytanie do polskiej placówki konsularnej za granicą (zob. art. 10 pkt 6 ustawy z 13.02.1984 o funkcjach konsulów, t.j. Dz.U. z 2002 r. Nr 215, poz. 1823)

Dowód z opinii biegłego

Zwykle biegły *ad hoc* (stosunkowo rzadko biegły z listy).

Możliwość skorzystania z opinii instytutu naukowego (krajowego lub zagranicznego) – art. 290 k.p.c.

Biegły:

a) specjalista z zakresu danego prawa obcego (praktykujący prawnik, przedstawiciel doktryny, specjalista z zakresu prawa porównawczego)

b) osoba nieposiadająca własnej wiedzy na temat konkretnego obcego porządku prawnego, ale wyposażona w instrumentarium, które pozwoli na ustalenie jego treści (naukowiec, instytut badawczy)

Dowód z opinii biegłego c.d.

Delikatna rola biegłego – to nie on rozstrzyga sprawę(!)

Niezwykle ważne odpowiednie sformułowanie pytań do biegłego – mogą być konkretne, ale nie mogą to być pytania o sposób rozstrzygnięcia.

Tam gdzie w grę wchodzi odesłanie, pytanie wstępne powinno dotyczyć obcych norm kolizyjnych.

Oprócz pytań zmierzających do ustalenia samej treści prawa obcego, kluczowe są pytania o właściwą interpretację i sposób stosowania określonych regulacji w danym państwie.

Zaleta tego środka – biegły pracuje w oparciu o akta sprawy!

Metody ustalenia treści prawa obcego

Dodatkowe możliwości – formy zinstytucjonalizowane:

- Konwencja londyńska z 1968 r. o informacji o prawie obcym (Dz.U. z 1994 r. Nr 64, poz. 272);
- Europejska Sieć Sądowa (decyzja Parl. Eur. i Rady z 18.06.2009 r. zmieniająca decyzję Rady UE z 2001 r., Dz.U. UE L-168/35);
- Konwencje bilateralne o pomocy prawnej;
- Umowa między Polską Rzecząpospolitą Ludową a Królestwem Belgii o informacji prawnej z 1986 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 46, poz.267).

Wszędzie istotny udział Ministerstwa Sprawiedliwości(!)

Rola Ministra Sprawiedliwości

W Ministerstwie Sprawiedliwości specjalna komórka - Departament Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka.

→ Kluczowa pozycja MS w ramach wszystkich zinstytucjonalizowanych form udzielania informacji o prawie obcym.

Trzy „tryby działania” Ministerstwa Sprawiedliwości:

- poszukiwanie i udzielanie informacji w oparciu o wniosek sądu złożony w trybie art. 1143 k.p.c.
- działanie jako organu łącznikowego na podstawie konwencji londyńskiej z 1968 r. o informacji o prawie obcym
- działanie jako punktu kontaktowego na podstawie przepisów o Europejskiej Sieci Sądowej lub konwencji bilateralnych (samodzielna inicjatywa Ministerstwa?!)

Wystąpienie w trybie art. 1143 k.p.c.

Rozporządzenie MS z 28.01.2002 w sprawie szczegółowych czynności sądów w sprawach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego oraz karnego w stosunkach międzynarodowych (Dz.U. Nr 17, poz. 164 ze zm.)

(§5) Występując do Ministra Sprawiedliwości o udzielenie tekstu prawa obcego lub wyjaśnienie obcej praktyki sądowej , sąd :

- określa szczegółowo zagadnienie prawne wymagające wyjaśnienia (wskazanie, o jakie regulacje prawne chodzi)
- wskazuje datę, na którą stan prawny powinien być ustalony, oraz
- przesyła akta sprawy

Jeżeli w grę wchodzi odesłanie, należy z góry zapytać zarówno o obce przepisy kolizyjne jak i przepisy merytoryczne.

Wniosek na podstawie konwencji londyńskiej

Wniosek samego sądu lub inicjatywa strony zatwierdzona przez sąd.

Treść wniosku:

- Określenie organu sądowego, który występuje o informację
- Przedstawienie przedmiotu sprawy
- Wskazanie zakresu żądanych informacji
- Dołączenie opisu stanu faktycznego (można też dołączyć dokumenty)

Wniosek i załączniki obowiązkowo <u>w języku urzędowym państwa wezwanego</u> (ewentualnie wniosek polski z tłumaczeniem). Odpowiedź przyjdzie także w tym języku.

Wysyłanie wniosków i przyjmowanie odpowiedzi w gestii krajowego organu łącznikowego →Ministerstwo Sprawiedliwości

Wniosek
w ramach Europejskiej Sieci Sądowniczej

- Zapytanie zasadniczo dopuszczalne w tych kwestiach, w których wskazanie prawa dokonuje się przez unijne normy kolizyjne
- W państwach członkowskich punkty kontaktowe, które prowadzą wymianę informacji – sąd pyta za pośrednictwem swojego punktu kontaktowego (MS)

Zalety: odformalizowanie procedur – język, metoda komunikacji

Wady: problem pozostaje abstrakcyjny – organ udzielający odpowiedzi nie ma dostępu do akt

Ustalenie treści prawa obcego – zagadnienia szczegółowe

Problem doboru środka – charakter sprawy, wartość przedmiotu sporu, koszty, czas.

Kwestia przewlekłości postępowania –

- rozstrzygnięcie sprawy z elementem obcym z założenia trudniejsze i bardziej czasochłonne
- postulat szybkości postępowania winien tu ustąpić dbałości o uzyskanie możliwie pełnej informacji o treści prawa obcego oraz staraniom o wydanie – na podstawie tego prawa – prawidłowego rozstrzygnięcia

Ustalenie treści prawa obcego – zagadnienia szczegółowe c.d.

Potrzeba dołączenia do akt sprawy wszelkich wykorzystanych źródeł → umożliwienie stronom zajęcia stanowiska (kontradyktoryjność postępowania).

Kwestia tłumaczeń.

Problem wiarygodności i aktualności źródeł.

Sąd nie jest związany uzyskanymi informacjami i stanowiskiem biegłego czy MS. Niezawisłość w zakresie orzekania dotyczy także prawa obcego!

Koszty ustalenia treści prawa obcego, jako koszty procesu, podlegają rozliczeniu w orzeczeniu kończącym postępowanie

- koszty sądowe → wydatki

(w tym w szczególności wynagrodzenie i zwrot kosztów poniesionych przez biegłych, tłumaczy)

Ustalenie treści prawa obcego – charakter czynności procesowych

Czynności sądu zmierzające do ustalenia treści prawa obcego a postępowanie dowodowe:

Podobieństwa – takie same niektóre „środki dowodowe” - biegły, dowód z dokumentu.

Różnice - przedmiotem ustalenia prawo (przepisy, praktyka sądowa, zasady wykładni), a nie okoliczności faktyczne;

- możliwość korzystania ze środków nieznanych w postępowaniu dowodowym, w tym z własnej wiedzy sądu
- brak odpowiedzialności stron za ustalenie treści prawa obcego, brak prekluzji – sąd działa z urzędu
- w razie błędów w zastosowaniu norm prawa obcego w grę wchodzą zarzuty naruszenia prawa materialnego

Statut zastępczy

Nie zawsze możliwe ustalenie treści właściwego prawa obcego.

Zasada ogólna: Art. 10 ust. 2 p.p.m. - Jeżeli nie można stwierdzić w rozsądnym terminie treści właściwego prawa obcego, stosuje się prawo polskie.

Przypadki szczególne:

Art. 3 ust. 1 p.p.m. - Jeżeli ustawa przewiduje właściwość prawa ojczystego, a (…) nie można ustalić treści prawa ojczystego [danej osoby], stosuje się prawo państwa, w którym znajduje się jej miejsce zamieszkania; w razie braku miejsca zamieszkania stosuje się prawo państwa, w którym znajduje się miejsce jej zwykłego pobytu.

Czasami wątpliwości – normy kaskadowe (art. 51, 54 p.p.m.), lub niemożność ustalenia treści prawa wybranego (np. art. 52 p.p.m.) – czy wolno od razu przejść na art. 10 ust. 2(?)

Niemożność ustalenia treści obcych norm kolizyjnych?

Statut zastępczy c.d.

Przesłanki przejścia na statut zastępczy (*ultima ratio*):

- niemożność stwierdzenia treści prawa obcego, lub
- poważne trudności w ustaleniu treści prawa właściwego

Np. brak relacji dyplomatycznych, niedostępna literatura, wojny, ruchy rewolucyjne, wątpliwości co do mocy obowiązującej przepisów w związku z przewrotem państwowym

Problem rozsądnego terminu – nie może to być termin zbyt krótki, przy uwzględnieniu charakteru sprawy

– zawsze konieczne podjęcie rzeczywistych starań dotyczących ustalenia treści prawa obcego

<u>Uwaga</u>! Środki tymczasowe mogą być podjęte na podstawie własnego prawa.

Literatura: zob. glosę M. Margońskiego do postanowienia Sądu Okręgowego w Poznaniu z 5.03.2013 (XV Ca 1417/12) (Przegląd Sądowy)

Stosowanie prawa obcego

Prawo obce musi być traktowane jako system prawny.

Należy wziąć pod uwagę cały katalog źródeł prawa, pamiętając o ich hierarchii (czasami trzeba uwzględniać prawo zwyczajowe, precedensy sądowe)

Bardzo ważne zbadanie obcej praktyki sądowej.

Sędzia rozstrzygający sprawę na podstawie prawa obcego powinien zachować się tak jak sędzia w państwie, którego prawo podlega zastosowaniu (rozstrzygnięcie *aliena lege artis*)

→ przyjęcie właściwej metody wykładni przepisów

→ zastosowanie odpowiedniego sposobu uzupełniania luk w prawie

Niebezpieczeństwo powielania schematów związanych ze stosowaniem własnego prawa (!)

Ograniczenia w stosowaniu prawa obcego

Ustawodawca zakłada równe traktowanie wszystkich systemów normatywnych

Niekiedy jednak zderzenie z regulacjami pochodzącymi z porządku prawnego opartego na zupełnie innym systemie wartości

Mechanizm ochronny (wentyl bezpieczeństwa) to przede wszystkim klauzula porządku publicznego (*ordre public*)

Art. 7 p.p.m. - Prawa obcego nie stosuje się, jeżeli jego stosowanie miałoby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej.

Klauzula *ordre public* – przesłanki zastosowania

1) Niewątpliwa właściwość prawa obcego
   - prawidłowo ustalona i zastosowana norma kolizyjna, brak odesłania
2) Rozważenie skutków zastosowania prawa obcego w realiach danej sprawy
   - ocena *in concreto*, nie chodzi o abstrakcyjnie widziane różnice między porządkami prawnymi
3) Sprzeczność skutków, jakie by się pojawiły w razie zastosowania prawa obcego z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego

- chodzi o *zasady*, a nie o pojedyncze przepisy
- chodzi o zasady *podstawowe*

Klauzula *ordre public* – przykład zastosowania

Cudzoziemiec występuje o zwolnienie z obowiązku przedstawienia dokumentu wskazującego na możność zawarcia małżeństwa (w jego państwie ojczystym takich dokumentów się nie wydaje) – art. 56 ust. 2 p.a.s.c.

Sąd ocenia możność zawarcia małżeństwa - art. 48 p.p.m. → właściwe prawo ojczyste każdego z nupturientów

Cudzoziemiec jest obywatelem kraju, w którym dopuszczalna jest poligamia.

Wariant 1 – cudzoziemiec jest już żonaty

Wariant 2 – cudzoziemiec jest kawalerem

Wariant 3 – cudzoziemiec jest już żonaty, ale kobieta ma obywatelstwo państwa, które także dopuszcza poligamię

Klauzula *ordre public* – skutki zastosowania

Nie zawsze dojdzie do wyłączenia prawa obcego *en bloc* – może wystarczyć odmowa zastosowania pojedynczego przepisu

Jeżeli powstanie luka prawna wymagająca uzupełnienia, to przed sięgnięciem do prawa własnego należy rozważyć inne opcje:

- tzw. dostosowanie – zabieg na gruncie prawa obcego (np. zastąpienie odsuniętej normy szczególnej przepisem ogólnym, którego skutki nie budzą już sprzeciwu)
- ponowne uruchomienie rozumowania kolizyjnego – sięgnięcie do prawa wskazanego w dalszej kolejności (np. art. 51, 54 p.p.m.) lub zastąpienie prawa wybranego systemem ustalonym w oparciu o łącznik obiektywny (art. 52 p.p.m.)
- ostatecznie posiłkowanie się przepisami prawa polskiego

Kontrola rozstrzygnięć sądowych w sprawach z elementem obcym

Uchybienia w sprawach z elementem międzynarodowym mogą dać podstawę do formułowania rozmaitych zarzutów apelacyjnych.

W grę wchodzą głównie naruszenia prawa materialnego:

- przepisów kolizyjnych (błędna norma, niewłaściwie interpretowana lub niewłaściwie zastosowana)
- przepisów merytorycznych prawa obcego (błąd w subsumpcji, zastosowanie nieaktualnych przepisów, pominięcie obowiązującej wykładni itp.)

Ewentualne potknięcia proceduralne mają tu znaczenie wtórne – w praktyce bowiem albo prowadzą do błędów w zastosowaniu prawa materialnego (obcego) albo nie mają wpływu na wynik sprawy.

Kontrola rozstrzygnięć sądowych w sprawach z elementem obcym

Wyrok SN z 9.05.2007 (II CSK 60/07):

W sprawie, w której zachodzi potrzeba stosowania prawa materialnego zagranicznego, sąd drugiej instancji stosuje prawo obce niezależnie od podniesienia tej kwestii po raz pierwszy w apelacji oraz niezależnie od wykazania przez stronę skarżącą treści prawa obcego

(zarzut strony możliwy w przemówieniu końcowym w II instancji)

Dopuszczalna także skarga kasacyjna związana z naruszeniem prawa materialnego (pierwsza podstawa kasacyjna)

→ błędna wykładnia lub niewłaściwe zastosowanie:

- prawa kolizyjnego lub
- właściwego prawa obcego

Dziękuję za uwagę.

Podstawowa literatura

M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, wyd. 15, Warszawa 2012

P. Rylski, *Stwierdzenie treści prawa obcego i obcej praktyki sądowej w polskim postępowaniu cywilnym*, [w:] Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa Prof. T. Erecińskiego, t.I, Warszawa 2011, s.1305

T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000

M. Cichomska, *Metody ustalania treści prawa obcego a Europejska Sieć Sądownicza*, Polski Proces Cywilny 2012, nr 2, s. 292

M. Margoński, *Metodyka ustalania treści obcego prawa spadkowego*, Przegląd Sądowy 2009, nr 6, s. 66

M. Domański, *Zwolnienie cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możność zawarcia małżeństwa*, Prawo w Działaniu, nr 6, Warszawa 2008, s. 83

M. Wojewoda, *Proof and information about foreign law*, [w:] Rapports Polonais, XIXe Congrès International de Droit Comaparé (Vienne, 20-26 VII 2014), Łódź 2014, s. 87